

Știința comunicării și sensul demersului teologic

Răzvan Ionescu

Întrebarea dacă este posibilă o viziune asupra teologiei din perspectiva unei științe noi, dezvoltată în ultimele decenii, cum este *știința comunicării*, este cât se poate de firească. Ce implicații poate avea o asemenea investigație? Înseamnă cumva a cerceta teologia printr-o paradigmă științifică limitativă, golind-o de conținut, adaptând-o – într-un sens prost – unei mode noi, sau, dimpotrivă, înseamnă a evidenția o latură mai puțin exploatată a demersului teologic, cu ajutorul acestei noi discipline?

Rândurile de față încearcă un răspuns pentru aceste chestiuni.

1 Teoria comunicării – câteva repere

Modul în care înțelegem sensul comunicării nu este de neglijat. Se poate spune că-i de-a dreptul decisiv. Liant primordial al societății omenești, comunicarea a ajuns să reprezinte emblema perfectă a lumii noastre, atât în forma științei omonime cât și a aplicațiilor omniprezente ale tehnologiei comunicării. Acesta e motivul pentru care familiarizarea cu principiile și strategiile noii științe “constituie nu doar un simplu act de informare asupra unui domeniu foarte actual, ci o necesitate și o șansă pentru mai buna noastră integrare în fluxul vieții și al culturii contemporane”¹.

Or, teologia vie, autentică – înțeală ca expresie a experienței creștine într-un context temporal, cultural, social bine precizat –, presupune tocmai această integrare, un răspuns foarte concret la problemele societății în care trăim. În acest sens, studiul teologic al teoriei comunicării nu are sensul unui demers pur informativ, manifestând în schimb valențele unui demers formativ și, îndrăznesc a spune, teologic.

Teoria comunicării este disciplina care se ocupă cu studiul sistematic al comunicării. Aparent ușor de definit, comunicarea s-a dovedit a fi circumscrisă domeniului concret în care se realizează investigația. De aici, o multitudine de definiții, dintre care unele cu pretenții de completitudine, altele afirmându-și competența numai în zonele aferente de cercetare și refuzând să dea seama de celelalte situații. Cercetătorii vorbesc și de un alt obstacol în calea definirii: terminologia utilizată divers de cei care investighează fenomenul (interesant de observat că teologia însăși a cunoscut asemenea impasuri, atunci când a fost vorba de dogmatizarea unor aspecte fundamentale ale credinței).

Încercând să sistematizeze această multitudine de definiții, Frank E. X. Dance și Carl E. Larson – în demersul lor de a controla “acest proces de proliferare semantică” – au găsit nu mai puțin de 126 de formulări, cele mai reprezentative², deși nu cu totul suficiente. Faptul nu-i de mirare, dacă ținem seama de imensul număr al științelor actuale, fiecare cu paradigma și cu exigențele sale particulare.

O primă definiție pe care o supunem atenției este cea sociologică. Din acest punct de vedere, comunicarea reprezintă “mulțimea comportamentelor și fenomenelor în legătură cu facultatea unui subiect de a transmite informația altui subiect, sub forma limbajului articulat sau sub alte forme”³. Se observă că definiția presupune implicit, prin termenul “limbaj articulat”, un “subiect” care posedă puteri cognitive, care are conștiință. De asemenea, comunicarea poate fi privită și ca “proces prin care un individ (comunicatorul) transmite stimuli – de obicei, verbali –, cu scopul de a schimba comportarea altor indivizi”.

O perspectivă diferită, care însă prezintă anumite similarități cu aceasta, este cea biologică. În sens biologic, comunicarea este “o acțiune a unui organism sau a unei celule [deci nu neapărat subiect dotat cu conștiință, n.n.] care alterează modelele probabile de comportament ale altui organism sau ale altei celule, într-o manieră adaptivă pentru unul sau pentru ambii participanți”.

Lucrurile pot fi împinse și mai departe, abstractizate, în domeniul tehnologiei comunicării. Pentru Claude Shannon, esențială era analiza comunicării în sens de transmisie de cod, semnificația, valoarea cognitivă a mesajului nefiind luate în calcul. Lui i se datorează așadar prima abstractizare a comunicării umane,

¹ Mihai Dinu, *Comunicarea*, ed. Științifică, București, 1997.

² Cf. *ibidem*, p. 8.

³ *Dictionnaire de la langue française*, 1996, p. 274.

abstractizare care ignoră voită semnificația mesajului, tratându-l pur cantitativ, prin noțiuni ca *informație* și *entropie informațională*. Tot lui i se datorează prima schemă abstractă de comunicare: transmițător (sursa de informație sau de semnal), mediu de transmisie (cu zgomot și distorsiuni) și receptor (al cărui rol e de a reconstrui mesajul trimis de emițător), schemă care a devenit fundament al teoriei comunicării.

Important de subliniat este faptul că absolut toate tipurile de comunicare au la bază o schemă generală de comunicare, numită Shannon-Weaver, compusă din: sursă, transmițător, canal de comunicare, receptor, destinație, schemă simplificabilă eventual în: sursă, canal de comunicare, receptor.

Canalul este afectat de *zgomot*, un semnal parazit care se suprapune semnalului de transmis și recepționat (numit *semnal util*), pe care îl alterează. Zgomotul își pierde, în această definiție, semnificația uzuală de *sunet* perturbator, regăsind un înțeles mult mai larg, de semnal parazit, în general compatibil cu natura semnalului *util*. Spre exemplu, *zgomot de imagine* este semnalul de tip “pureci”, imagine parazită care interferează cu imaginea utilă; *zgomot radio* sunt acele unde electromagnetice care îngreunează recepționarea unei anumite unde electromagnetice ori semnalul de recepționat (semnalul util); *zgomot mental* pot fi considerate acele gânduri perturbatoare care împiedică mintea să se concentreze asupra unei cugetări anume.

Observăm că mesajul – pe care sursa îl pune la dispoziția transmițătorului pentru a fi comunicat prin canalul de comunicare – poate fi foarte complex : gânduri, sentimente, trăiri, stări de conștiință, cuvinte. În această perspectivă, și *zgomotul* poate avea o natură complexă.

Este evident faptul că o comunicare este cu atât mai reușită cu cât receptorul reușește să primească într-un mod cât mai fidel mesajul transmis. Vom vedea ceva mai departe ce importanță are în teologie înlăturarea *zgomotului* din comunicarea interpersonală.

În general, transmițătorul convertește mesajul în semnal material, transmisibil pe canalul de comunicare. De exemplu, în comunicarea verbală, organele vocale modulează în cuvinte semnificații elaborate mental, care – emise prin canalul de transmisie, prin aer – ajung la urechile ascultătorului și sunt decodificate mental în înțelesurile originare; dacă însă intervine zgomotul, un semnal sonor parazit, receptorul poate avea dificultăți de înțelegere a mesajului.

Nu voi încerca o investigație sistematică a diferitelor tipuri de comunicare; voi atenționa doar asupra multitudinii și complexității acestora. Se vorbește de comunicare intrapersonală, interpersonală diadică, de grup, publică, de masă⁴, de comunicare în domeniul ingineriei informației⁵, de comunicare animală, de comunicare muzicală, gestuală, plastică, cinematografică, verbală, non-verbală, scrisă, de comunicare “dincolo de cuvinte”⁶. Toate acestea sunt manifestări grăitoare ale complexității ființei umane, ființă socială, comunitară prin excelență și comunicantă, comunitatea științifică – spre pildă – satisfăcând exemplar exigența unei societăți a comunicării⁷.

Rezultatele sunt foarte vizibile astăzi, când asistăm la apariția a peste un milion de lucrări științifice anual; o altă statistică semnalează dublarea întregului volum de cunoștințe științifice ale omenirii la fiecare zece ani. Cunoșcând perspectiva imensului impact pe care dezvoltarea comunicării l-a avut asupra progresului tehnologic și științific de-a lungul veacurilor, devine necesară și o înțelegere a semnificației teologice a comunicării, a importanței acesteia pentru spațiul teologiei creștine. De asemenea, corelativ, apare necesară definirea comunicării în sens teologic, exigență deloc de neglijat.

2 Sensul teologic și eclesial al comunicării

Nu cred că se poate vorbi de teologie fără a pune în evidență faptul că aceasta presupune, intrinsec și ontologic, comunicarea. Dumnezeuul Bisericii s-a revelat a fi Treime, a fi iubire, comuniune de persoane care-și comunică reciproc iubirea. Tocmai pentru că Dumnezeu este arhetipul veșnic al comuniunii, nici în creația sa nu există principiul lucrului-în-sine, ci al *lucrului către*, al *existenței întru...* Extinderea comunicării acestei iubiri divine către ființa creată, către omul capabil de răspuns, capabil să raționeze și să iubească, este ultimul temei al configurării noastre ontologice ca ființe comunicaționale.

⁴ Melvin L. De Fleur și Sandra Ball-Rokeach, *Teorii ale comunicării de masă*, ed. Polirom, 1999

⁵ Pentru o deschidere în domeniu, *vide* cartea regretatului profesor Adrian-Traian Murgan, *Principiile teoriei informației în ingineria informației și a comunicațiilor*, ed. Academiei Române, 1998, p. 4.

⁶ Cartea profesorului Mihai Dinu, titular al primei catedre de specialitate din învățământul superior românesc, conține un capitol dedicat “comunicării dincolo de cuvinte”.

⁷ Mihai Dinu, p. 51.

Oamenii se adresează “cuiva interesat de soarta lor și capabil să le răspundă”⁸, adresare care exprimă nevoia de a comunica și faptul că îndumnezeirea omului este un act al comunicării și al comuniunii cu Dumnezeu. “Religia este esențialmente un fapt de comunicare și ea se bazează pe credința nu atât în Dumnezeu, cât în posibilitatea dialogului cu el”⁹, în *experimentarea* dialogului cu Dumnezeu.

Teologia nu face deci decât să exprime experiența comunicării omului cu Dumnezeu (vertical) și, în virtutea acestei experiențe, a omului cu semenii săi (orizontal). Împlinirea teologiei este comunicarea *reală*: pornind pe treptele unei cunoașteri mai mult indirecte a lui Dumnezeu, uzând de categorii intelectuale pentru identificarea atributelor lui Dumnezeu, teologia urcă, în experiența mistică, spre trăirea comuniunii cu Dumnezeu. Teologia apofatică este prin excelență expresia *întâlnirii* autentice dintre Dumnezeu și om. Și tocmai exigența teologiei de a fi un act de comunicare este cea care o deosebește fundamental de filozofie.

Teolog este cel care se roagă, cel ce răspunde chemării dumnezeiești de dialog – “Iată, stau la ușă și bat” (*Apocalipsa*, 3, 20) –, iar adevărata rugăciune este cea prin care omul se deschide către harul prezenței divine. Rugăciunea este dialog și comunicare reală întrucât – și chiar în sensul definițiilor prezentate anterior – se petrece o modificare structurală a rugătorului, modificarea de comportament fiind expresia vie a transformării lăuntrice.

Specifică teologiei este comunicarea între *persoane*, cu precădere cea între persoana umană și persoana divină, *teologie* însemnând, etimologic, nu atât vorbirea *despre* Dumnezeu cât vorbirea *cu* Dumnezeu (premisă pentru orice discurs despre Dumnezeu). În acest context, *persoana*, teologic vorbind, este insul care leapădă unilateralitatea egoismului și se angajează într-o *devenire*, într-un proces de *personalizare* reală în Hristos, pentru că numai relația/comunicarea cu Dumnezeu îi poate da omului posibilitatea de a deveni ceea ce a fost chemat să devină, *el însuși* cu adevărat.

Dimensiunea teologică a comunicării nu permite încadrarea acesteia unilateral în vreuna din categoriile clasice (verbală, non-verbală, scrisă, plastică, gestuală, muzicală), pentru simplul motiv că le cuprinde pe toate și le depășește, dată fiind complexitatea acestei comunicări. În spațiul eclesial sunt prezente predica și exegeza, rugăciunea, imnul, lectura biblică și patristică, iconografia și arhitectura, gestul liturgic, sacramentul, toate ca forme de comunicare a căror sursă este comuniunea între Dumnezeu și om.

Dumnezeu se comunică personal prin har, energia sa necreată (care este, potrivit sfântului Pavel, comuniune și iubire; cf. II *Corinteni*, 13, 13), “fața lui Dumnezeu către om”. Harul luminează puterile cognitive ale omului, conducându-l spre suprarăționalitate, către o raționalitate îndumnezeită¹⁰, permițând o stare de supracomunicare: omul-receptor este transformat, transfigurat, învrednicit să primească ceea ce este dincolo de puterile lui naturale (dar *prin* aceste puteri ale sale, cum observă sfântul Maxim Mărturisitorul¹¹). Acest har se transformă în el în sentimente, trăiri, idei, gânduri, pace, bucurie, dragoste. Deseori, misticii mărturisesc neputința ori insuficiența limbajului natural, scris sau oral, de a zugrăvi ceea ce harul lui Dumnezeu produce în sufletele lor.

În sens teologic, așadar, comunicarea poate fi definită ca relație interpersonală ce se stabilește pe de o parte între om și Dumnezeu iar pe de alta între om și alte ființe personale, având ca finalitate asemănarea și comuniunea cu Dumnezeu. Potrivit acestei definiții, comunicarea apare legată de o axiologie a sfințeniei. Teologia nu poate fi de aceea considerată comunicare decât dacă realizează intensificarea vieții în Hristos și mediază comuniunea cu el.

În literatura ascetică se întâlnesc deseori situații (și acesta este un aspect care nu era vizat de definiția mea, în care se subînțelegea însă dialogul omului cu îngerii) – pentru ilustrare, a se vedea apoftegmele părinților din pustiiul Egiptului – în care omul ia legătura și cu lumea nevăzută a puterilor întunericului, cu diavoli. Deosebim însă două cazuri distincte. Primul este cel în care diavolul dezvăluie, prin voința lui Dumnezeu, o situație în urma înțelegerii căreia monahul crește în puterea de a nu cădea în viitor în cursele celui rău, și aici putem vorbi de o reală comunicare, fie ea și prin “gura” diavolului, întrucât de fapt Dumnezeu comunică, în iconomia sa dumnezeiască, slujindu-se chiar și de cel rău.

Al doilea este cel în care diavolul ispitește, și știm că aceasta se face cu îngăduința lui Dumnezeu. De observat însă că în acest caz nu ceea ce transmite diavolul prin ispită reprezintă mesajul comunicării – prin ispită nevenind decât “zgomot” –, ci *rugăciunea*, prin care monahul primește de la Dumnezeu puterea de a depăși această ispită. În acest caz, legătura cu diavolul prin ispită nu poate fi numită comunicare.

Această concluzie este cât se poate de fundamentată teologic: depărtarea de Dumnezeu depersonalizează, iar diavolul – “începător al răutății” –, deși entitate spirituală, fiind chipul prin excelență al depersonalizării și

⁸ Cf. *ibidem*, p. 350. Dimensiunea comunicațională a credinței a fost puternic evidențiată, în teologia ortodoxă română, de părintele Dumitru Stăniloae.

⁹ Cf. *ibidem*.

¹⁰ Cf. pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, *Spiritualitatea ortodoxă. Ascetica și mistica*, EIBMBOR, 1992, p. 73.

¹¹ Cf. sfântul Maxim Mărturisitorul, *Răspunsuri către Talasie*, 59, în *Filocalia*, vol. 3.

goliciunii spirituale (satana scris cu *s* mic reflectă tocmai această depersonalizare), *nu este persoană în sens plenar*. Or, fără persoană nu poate fi vorba de comunicare.

În sensul precizărilor de mai sus, nevoița ascetică nu este altceva decât o continuă luptă de debruiere și de câștigare a puterii de a debrui, de a înlătura norii ispitelor care se interpun între noi și Dumnezeu, soarele duhovnicesc (o exprimare cât se poate de plastică a literaturii filocalice), în vederea comunicării reale cu Dumnezeu, adică sfințirii, transfigurării, îndumnezeirii omului prin har.

Semnificația *zgomotului* este extrem de cuprinzătoare în teologie. În fond, tot ceea ce pervertește duhul trăirii autentice și exprimarea curată a credinței este manifestare a *zgomotului*.

Spre exemplu, greșelile de traducere a textelor Scripturii din ebraică, latină sau greacă, de asemenea neputințele limbii în care se efectuează traducerea, reprezintă distorsionări ale mesajului original. În acest sens, Origen arăta că anumite cuvinte nu pot avea aceeași rezonanță în alte limbi și că este mai bine a le păstra netraduse decât să le micșorăm forța prin traducere¹². De asemenea, traducerea unor cărți de teologie, ale căror rânduri sunt impregnate de personalitatea traducătorului sau de limitele sale lingvistice ori chiar de ordin teologic, reprezintă o experiență de aproximare a mesajului inițial.

Momentul Cincizecimii este exemplul minunat al traducerii harismatice a mesajului evanghelic în diversele limbi ale pământului, mesaj a cărui receptare integrală a provocat în inimile tuturor – metanoic – aceeași schimbare: convertirea și botezul, intrarea în viața cea nouă. Rezultatul acestei traducerii harismatice, a Duhului Sfânt, este acela că oameni separați devin o comunitate, o Biserică universală, unindu-se unii cu alții în comuniune, în timp ce rezultatul traducerilor sectare, mesajul bruiat, dezbină și împarte, fragmentează Biserica în grupări izolate.

Într-o perspectivă creștină a comunicării, Hristos este cel care, prin chiar persoana sa, deschide posibilitatea comunicării omului cu Dumnezeu și, corelativ, a comunicării interumane. Întruparea Fiului lui Dumnezeu delimitează istoria în două perioade, *înainte și după*, prin evenimentul crucial al intersectării, în persoana sa divino-umană, a planurilor vertical și orizontal. Prezența oarecum discretă în istorie a Dumnezeului nevăzut devine acum intensă, aproape violentând simțurile.

“Ce era de la început, ce *am auzit*, ce *am văzut* cu ochii noștri, ce *am privit* și mâinile noastre *au pipăit* despre Cuvântul vieții [...] ce *am văzut* și *am auzit*, vă vestim și vouă, ca și voi să aveți comuniune cu noi. Iar comuniunea noastră este cu Tatăl și cu Fiul său, Iisus Hristos” (I Ioan, 1, 3).

În cei care l-au primit pe Dumnezeu, simțurile participă la această negrăită bucurie a întâlnirii. Bucurie care se cere împărtășită lumii întregi, ceea ce sfântul apostol Ioan nu întârzie să facă: “și acestea vi le scriem, ca bucuria voastră să fie deplină” (I Ioan, 1, 4). Conținutul acestei comunicări nu stă însă în experiența simțurilor, ci în har, întrucât, mărturisesc sfinții apostoli Petru și Pavel, descoperirea adevărului nu este de la trup și de la sânge (cf. *Matei*, 16, 17; *Galateni*, 1, 16).

Omul se transfigurează și se îndumnezeiește integral, trup și suflet, natură și persoană. Este lecția minunată pe care schimbarea la față a Mântuitorului o dă umanității. Esența schimbării la față este transparența trupului către slava lui Dumnezeu: prin trupul său omenesc, Hristos se revelează ca Dumnezeu. Această comunicare a dumnezeirii sale îmbracă forma chemării: omul este chemat la realizarea unei teandrii harice, după modelul teandriei lui Hristos, să viețuiască divino-uman, să se sfințească prin participarea la viața lui Hristos. Ceea ce sfinții trăiesc la modul foarte concret.

De amintit, în acest sens, experiența pe care sfântul Serafim din Sarov i-a prilejuit-o ucenicului său Motovilov, spre lămurirea conținutului vieții creștine – obținerea Duhului Sfânt. Vrând să exprime acest negrăit adevăr, trăirea stării de har, sfântul l-a pus să-l privească. “L-am privit și m-am cutremurat”, mărturisește Motovilov; sfântul i-a apărut ca înveșmântat în soare, respirând “o bucurie de negrăit, calmul și pacea”. Paul Evdochimov atrage atenția asupra faptului că la această armonie a sufletului se adaugă și fenomene percepute de simțuri: vederea luminii orbitoare și o senzație neobișnuită de căldură și de mireasmă. Revelator, în sensul studiului de față, discuția sfârșește cu un îndemn: “nu numai vouă v-a fost dată înțelegerea acestor lucruri, ci, prin voi, ele trebuie spuse lumii întregi”. Iată cum comunicarea “verticală”, revelarea lui Dumnezeu prin viața sfinților, devine comunicare “orizontală”, spre creșterea fiecăruia în comunicarea și comuniunea cu Dumnezeu, în experiența vie a harului.

Această dimensiune personală a comunicării structurează Biserica. Comunitatea creștină nu este altceva decât mulțimea credincioșilor care trăiesc deopotrivă eclesial și personal misterul revelației. Toată frământarea, trăirea, energia metanoică resimțite de fiecare se revarsă către ceilalți. Comunitatea devine împărtășire, de către unii către alții, a efervescenței și bucuriei trăirii creștine. Legăturile umane sunt

¹² Cf. Paul Evdochimov, *Arta icoanei, o teologie a frumuseții*, ed. Meridiane, 1993, p. 34.

proaspete și vii, întrucât experiența cu Dumnezeu presupune continua înnoire a bucuriei și aprofundarea continuă a comunicării. Dar plenitudinea comunicării intraeclesiale devine putere și model pentru comunicarea în afară, către lumea întreagă, Biserica având misiunea de a mărturisi vestea cea bună a vieții veșnice, pe care ea o experimentează aici și acum.

3 Viața ascetică, rugăciunea și comunicarea

Față de definiția “comunicațională” a teologiei și a Bisericii, par a exista și excepții, cum este cazul pustnicilor (eremiții). Starea lor de însingurare, de izolare este – cel puțin aparent – evidentă. Și totuși, adevăratul eremit (acesta e un canon apărut foarte devreme în istoria vieții monahale) se retrage în pustie cu binecuvântarea duhovnicului sau starețului, rămânând sub ascultare. Uneori, el coboară la schitul cel mai apropiat pentru a participa la comunitatea euharistică. Dar ceea ce este fundamental în atitudinea sa este faptul că însingurarea sa e departe de a fi o izolare: fuga de lume este fuga de zgomot și de superficialitate, șansa unei aprofundări în *isihie*, în tăcere, șansa de a regăsi comuniunea de iubire și rugăciune cu întreaga Biserică.

Sfântul este în deplină comuniune și comunicare cu Biserica întreagă, participând, chiar izolat spațial, la menirea ei: el trăiește eclesial. Este rugător pentru lumea întreagă și viața sa este autentică formă de comunicare “orizontală” a iubirii lui Dumnezeu. Trebuie amintit aici faptul că prima axiomă a comunicării, elaborată de școala de la Palo Alto¹³, sună așa: “comunicarea este inevitabilă”, sau, sub altă formă, capătă paradoxalul enunț: “non-comunicarea este imposibilă”. Această axiomă dobândește consistență teologică mai ales în cazul pustnicilor, a celor retrași. Aparenta lor izolare este o veritabilă formă de comunicare; retragerea lor exprimă un mod de viață, un mod de a fi, un mod de a urma desăvârșit lui Hristos, un mod îngeresc de a viețui în trup (comparație de natură să afirme depășirea bruiajelor fizice). Modul lor de a fugi de comunicarea inutilă (deșartă) le înlesnește accesul către zona spirituală a comunicării dincolo de cuvinte, cu Dumnezeu și cu oamenii. Rugăciunea lor înaintează către măsura unei relații duhovnicești cu Dumnezeu și cu lumea întreagă și există mărturii despre sfinți care cunosc ce se petrece în lume, izolați fiind, întrucât Duhul Sfânt le descoperă toate acestea.

Specifică monahilor cu “schimă mare” (forma superioară a vieții monahale), pustnicilor și anahoreților, este *tăcerea*. Teologia oferă un sens mult mai adânc tăcerii decât cel imediat, de lipsă a mesajului sonor. Tăcerea înseamnă *isihie*, liniștire – de unde și numele de *isihast* prin care e desemnat cel care se retrage din lume pentru a se ruga. Rugăciunea însăși e o formă de liniștire, o depărtare de zgomot.

În Patericul egiptean întâlnim relatarea unei vizite a arhiepiscopului Teofil al Alexandriei la chilia din pustie a lui avva Pamvo. Acesta, la rugămintea fraților de a adresa un cuvânt cinstitului oaspete, care bătuse lung drum până acolo, dă un răspuns paradoxal, dar încărcat de esență: “Dacă nu-l zidește *tăcerea* mea, nu-i va folosi nici cuvântul meu”. Altfel spus, avva Pamvo își consideră tăcerea, de fapt acea tăcere expresivă a celui care experimentează viața divină, ca răspunsul cel mai autentic pe care îl poate da. Această semnificație a tăcerii, specifică tradiției ortodoxe, este bogat nuanțată în scrierile Părinților din pustie și în cele ale Părinților Bisericii.

Rugăciunea autentică este o formă de comunicare perfect ilustrativă pentru axiomele doi și trei ale teoriei comunicării, dezvoltate de școala de la Palo Alto. Axioma doi spune că orice comunicare se desfășoară la două niveluri, informațional și relațional, al doilea nivel oferind indicații de interpretare a conținutului celui dintâi. În termenii teologiei, Dumnezeu dăruiește oamenilor – revelator – și informații, pe care aceștia le utilizează fructuos doar în contextul comuniunii cu Dumnezeu și cu semenii lor. Știm ce să facem pentru intensificarea comuniunii cu Dumnezeu și aprofundăm continuu, în relație vie, această comuniune, pregustând de pe acum forma sa desăvârșită.

Axioma trei aduce noi lămuriri: “comunicarea este un proces continuu, care nu poate fi tratat în termenii de cauză-efect sau stimul-răspuns”. Este exact mesajul care se desprinde din experiența rugăciunii Bisericii: cel care se roagă (numai) dimineața și seara de fapt nu se roagă. Rugăciunea este o stare continuă de receptivitate față de Dumnezeu și de relație cu Dumnezeu; un “rugați-vă neîncetat” care – cel puțin în mărturiile pelerinului rus – devine în întregime posibil și realizabil.

Rugăciunea este schimb continuu între Dumnezeu și om, un duplex în flux continuu, în care chemării lui Dumnezeu de către rugător i se răspunde prin har, energie divină, care îl transfigurează și îl îndumnezeiește,

¹³ Palo Alto este o mică localitate la sud de San Francisco, unde s-a format un grup de cercetători în domeniul comunicării, în jurul Institute of Mental Research. Interesul acestei școli se focalizează asupra studiului controlului canalelor de comunicare și asupra metalimbajului.

mutându-l “din slavă în slavă”, la nesfârșit. “Rugăciunea adevărată este o lucrare perpetuă produsă de har în inimă și înrădăcinată în suflet”¹⁴. Această viziune este echivalentul teologic al *teoriei tranzacționale* a comunicării: simultaneitatea vorbirii unul către altul și altul către unul.

Ținta existenței umane este, potrivit spiritualității ortodoxe, comuniunea omului cu Dumnezeu. Pentru a ajunge însă la comuniune omul trebuie să comunice real cu Dumnezeu. În acest context, stădaniile ascetice pentru “omorârea morții din noi” sunt efortul sistematic, conștient și dirijat al rugătorului de a înlătura “zgomotul” lumii pentru a putea auzi glasul – lăuntric – de taină al lui Dumnezeu.

Nu Dumnezeu se ascunde de la fața omului, ci omul adâncit în individualitate egoistă devine incapabil de comunicarea cu Creatorul său. Asceza și rugăciunea sunt efortul de comunicare a omului cu Dumnezeu, de a recepta fidel glasul lăuntric al Domnului și de a-i face cunoscute acestuia neputințele omului; efortul de fixare a atenției către Hristos și de a nu o disipa în “zgomotul” perturbator al lumii.

Isihastul capătă liniștirea exterioară, dar are de luptat pentru cea interioară. “Cel ce rămâne în pustie și se liniștește, este liber de trei războaie: de auzire, de grăire și de vedere. Singurul război care-i rămâne este cel din inima sa”. În termenii teoriei comunicării, este ferit de zgomotul senzorial, de bruiajul simțurilor, dar îi rămâne de luptat în planul *comunicării intrapersonale*, a dialogului interior. Învingșii acestui război interior sunt prin excelență cei care se amăgesc pe ei înșiși. Creștinismul aduce tocmai această chemare la *metanoia*, “înnoirea minții”, la restaurare interioară: a-ți lepăda măștile pentru a-ți vedea și a-ți asuma adevărata ta față.

Mai întâi, masca interioară a neacceptării aspectelor neconvenabile ale personalității tale. Este drumul sincerității, începutul bun de care vorbesc Părinții, drumul evaluării corecte – chiar dacă dureroasă – a personalității tale. Să vezi cine ești cu adevărat. “Cel ce se cunoaște pe sine este mai mare decât cel care înviază morții”, spune sfântul Isaac Sirul. Renunțarea la imaginea măgulitoare despre sine este, apoi, în legătură cu renunțarea la masca propusă lui Dumnezeu și semenilor. Această întreită lepădare este ceea ce se numește *pocăință*.

Utilizând conceptul modern comunicațional de “fabricare a imaginii”, acest demers metanoic ar fi înțelegerea adevărului că “cea mai bună imagine a ta este fondul”. Să vii în fața lui Dumnezeu cu tine cel adevărat, să nu te minți pe tine în mod ipocrit că ai calități pe care nu le ai, să nu le ceri celor din jur să te admire pentru că tu crezi că ești de admirat. Să redevii tu însuși, și fondul adevărat din tine va constitui în exterior și în fața lui Dumnezeu imaginea ta cea mai bună, imaginea ta reală.

4 Comunicare și comuniune

Eclesial vorbind, sensul comunicării este constituirea unei comuniuni. Revelator în această privință este evenimentul Cincizecimii, experiență de *comunicare interpersonală*, împlinind exigențele convingerii prin “discursul ce-ți este destinat în exclusivitate”¹⁵.

Aici, prin harisma vorbirii în limbi, mesajul credinței adresat mulțimii de apostoli este un mesaj pe care fiecare dintre cei prezenți îl resimte imediat ca fiindu-i adresat chiar lui, personal, pe limba sa, fiind relevant pentru fiecare și implicându-l pe fiecare personal. Cercetările asupra comunicării evidențiază dependența structurii cognitive umane de limba folosită; aici însă, în evenimentul Cincizecimii, prin puterea Duhului Sfânt, fiecare trăiește în comuniune cu ceilalți înțelesurile revelației, devenind – dincolo de bariera lingvistică de până atunci – toți “o singură inimă”, întrucât conținutul limbilor a devenit unul.

Sensul comunicării se întregeste în comuniune. De altfel, verbul latin *communico* are o semnificație mai adâncă, nelimitându-se la “a nota *contactul, legătura* – inevitabil superficială și neangajantă”; el înseamnă a face comun ceva, a împărtăși, a uni¹⁶. Limba noastră a preluat sensul unificării, al împărtășirii, “sens pe care l-a gravat într-un cuvânt vechi și nealterat de graba și superficialitatea modernilor”, *cuminecare*. “Comunicarea este de ceva, cuminecare este în sânul a ceva, întru ceva”¹⁷.

Experiența supremă de comunicare a lui Dumnezeu către om este dăruirea sa reală, personală, în Hristosul euharistic, sub forma trupului și a sângelui, în *Taina Cuminecării*. Cuminecarea întru Hristos, cu Hristos, *koinonia*, comuniune nupțială, după cum observă Theodoret al Cyrului, este înălțimea amezițoare a deplinei comuniuni între Dumnezeu și om, experiența îndumnezeirii omului. Nu oricine se poate însă apropia. Omul trebuie să mărturisească și să-și conducă viața potrivit dreptei credințe: o viață “nebruiată” întemeiată pe o învățătură “nebruiată”. Bruiajul (păcatul) face imposibile comunicarea și comuniunea, ba chiar

¹⁴ Dumitru Stăniloae, *Viața și învățătura sfântului Grigorie Palama*, ed. Scripta, 1993, p. 48.

¹⁵ Cf. Mihai Dinu, p. 80.

¹⁶ Corneliu Mircea, *Intercomunicare*, Editura științifică și enciclopedică, 1979, p. 24. O analiză de acest tip asupra realității eclesiale dă sfântul Maxim Mărturisitorul în *Mistagogia*, cap. 1.

¹⁷ Cf. C. Mircea, p. 24.

cuminecarea euharistică, fapt exprimat prin vechiul sens al *excomunicării*, cel de neparticipare la cina euharistică.

O asemenea întemeiere, în credință și euharistie, permite și realizarea comuniunii între oameni, în Biserica lui Hristos: “o pâine, un trup suntem cei mulți; căci toți ne împărtășim dintr-o pâine”, spune sfântul Pavel. Comunicarea euharistică este comuniunea cea mai profundă a omului transfigurat cu Dumnezeu și cu semenii.

Perspectiva teologiei răsăritene oferă astfel nu doar condițiile unei bune comunicări ci și spațiul prin excelență al realizării unei comunicări eficiente, care-și atinge finalitatea: aceea de a realiza comuniunea.

Concluzii

Societatea contemporană se structurează ca societate comunicațională. În consecință, paradigmele sale educaționale sunt astăzi influențate masiv de evoluția teoriei și a mijloacelor comunicării. Pentru a fi însă eficiente în senul spiritualității creștine, acestea trebuie să dea seama de o comunicare interpersonală autentică, pe verticală și pe orizontală. Cunoașterea trebuie să depășească măsura superficială a transmiterii impersonale de informații între oameni, trebuie să se ancoreze într-o dimensiune mai profundă, teandrică, care să permită omului desăvârșirea prin cunoaștere și nu doar cunoașterea.

Contribuția teologiei creștine – de care noua teorie științifică a comunicării poate profita, în beneficiul civilizației noastre, a destinului acesteia – poate fi rezumată astfel: orice act de comunicare rezultă dintr-o comuniune și vizează constituirea unei comuniuni din ce în ce mai intense; o comunicare ce rodește din comuniune și care vizează comuniunea este o comunicare “ontologică”, dătătoare de viață și consistență; păcatul disociază comunicarea de comuniune și face imposibilă orice comunicare constructivă în direcția persoanei umane, a relațiilor între oameni, a relațiilor între aceștia și ecosistemul din care fac parte, a relațiilor între creație și Creator.